

Laczi Júlia

DÉRYNÉ SZEKERÉN GÖRDÜLŐ OPERA

Előadásom első részében az oly sokszor eltemetett operáról, és annak megújulásáról szeretnék beszélni, majd arról, hogy a felnövő generációknak milyen lehetőségük van operaelőadások, zenés színházi produkciók megtekintésére, attól függően, hol élnek. A második részben egy olyan operatársulat munkájáról emlékezem meg, amely felvállalta az opera népszerűsítését, az élő előadás semmivel össze nem hasonlítható élményét nyújtva diákoknak, a magyarországi falvakban, kis- és nagyvárosokban élőknek, de bemutatta produkcióját a svájci, osztrák, holland és német közönségnek is. Ez a társulat a Budapesti Népszínház Operatársulata volt, „gördülő operának” is nevezték és 1985 és 89 között magam is tagja voltam. Végül egy rövid részletet szeretnék bemutatni a társulat 1986-os bregenzi előadásából.

A hagyományos operajátszás, amikor csodálatos hangú, tökéletes technikai tudással rendelkező énekeseket hallottunk, láttunk minimális mozgással és kevés színpadi játékkal, gyönyörű jelmezekben, díszletekkel, hagyományos rendezésben, már a múlté. (Walter Felsenstein szerint ez az az operajátszás, ami egy jelmezes hangverseny terebélyes énekesekkel, akik a lehető legerősebben kieresztik a hangjukat.) A közönség elvárásai megváltoztak, a fiatalabb generáció pedig porosnak, unalmasnak tartotta ezt a műfajt. Ahhoz, hogy a közönség ne pártoljon el, változásra volt szükség. Ahogy a prózai színházakban is a rendező lett a „legfontosabb” szereplő, az operaszínpadokon is átvették az irányítást. Természetesen az opera műfajának megújításában az olyan egyszeri, megismételhetetlen jelenségnek, mint Maria Callas is nagyon fontos szerepe volt. Róla mondják, hogy az „operát újra feltalálta”,¹ mert megújította azt olyan művészi énekstílussal, amelyet már évtizedek óta elfelejtettek vagy mellőztek. Mert ő mondta ki először, hogy „az opera színház is”.² „...ugyanúgy, mint Wieland Wagner néhány évvel előtte új utat nyitott az operaszínpadon.”³ Wieland Wagner öccsével Wolfganggal teremtette meg az új Bayreuthot, a náci ideológiával és külsőségekkel szakítva „kilomtalánított operaműhellyé” változtatta vissza a híres fesztivált. A mai előadásokat érdekes, meglepő ötletek, rendezői koncepciók jellemzik. Alig látunk operát korhű jelmezben, díszletben, sokszor aktualizálják a történetet. Ez gyakran sikeres, máskor azonban a nézők felzúdulását váltja ki. A színpadtechnika gyors fejlődése lehetővé tette a látványos képi megoldású produkciókat. Felnőtt egy új operaénekes generáció, akik illúziókeltő megjelenésüket, kiváló hanggi adottságaikat és színészi képességei-

ket a rendezői koncepció szolgálatába állítják. A rendezők új helyszíneket is keresnek, éppen a fiatalok érdeklődésére számítva pl. 2008. tavaszán Berlinben a metró egyik állomása szolgált egy Mozart opera helyszínétül. Néhány nevet szeretnék megemlíteni az elmúlt évtizedek legjelentősebb rendezői közül: Jean-Pierre Ponnelle, Patrice Chéreau, Walter Felsenstein, Harry Kupfer, Friedrich Götz. Hogy nem könnyű a rendező feladata sem, bizonyítja Mikó András néhány gondolata aki a Magyar Állami Operaház főrendezője volt: „ott kell kezdeni, hogy az operarendező három korszakkal találja magát szemben. A jelennel, amelyben élünk, a múlttal, amelyben a darab megszületett, (ez néha ketté válik a zeneszerző és a szöveg alapjául szolgáló mű korára) és végül azzal a korrallal, amelyet a mű ábrázol. Az előadás stílusa attól függ, hogy a rendező számára melyik kor a legfontosabb. Friedrich Götz szerint három lehetőség van. A rendező vagy a darabot játssza, vagy a darabban játszik vagy a darabhoz kapcsolódva önmagával. Még hozzátehetnék egy negyediket, ami Ljubimov Don Giovannijáról jutott eszembe, de nem csak rá érvényes: a rendező játszhat a műfajjal is, szinte a darab ürügyén. Mármost aki a darabot játssza, arra szokták mondani tradicionális rendező. Más kérdés, hogy lehet játszani a darabban is, ezt tenném, ha például Rossinit rendeznék, aki maga is játéknak tekintette az operát. Végképp nem szeretem, ha a rendező „önmagával játszik”. Egy kollektívan létre hozott mű, amelynek az előadása meglehetősen sokba kerül, nem lehet egy ember magánügye, s az eredményt sem három ember előtt kell igazolnia.”⁴

A műfaj folyamatos megújítása, a közönség előregedésének megakadályozása, a fiatalok meghódítása napjainkban is fontos feladat.

A változások a tradicionális fesztiválok és operajátszó-helyek területén is megfigyelhetők. Wolfgang Wagner 2008. augusztus végén távozott a Bayreuthi Ünnepi Játékok éléről. Utóda két lánya Eva Wagner és a 30 éves Katharina Wagner operarendező, akinek Lohengrin előadása a Magyar Állami Operaházban néhány évvel ezelőtt ambivalens érzelmeket váltott ki a nézőkből. A bulvársajtó által „szőke bombázóként” sztárolt dekoratív Katharina a jövőt, a „Wagnert mindenkinek” jegyében képzei el. A marketing irányítását már kézbe vette. A bayreuthi előadásokat nem csak a rock koncertekről ismert óriáskivetítőkön, hanem az interneten is sugározzák. Persze nem ingyen, de a tömegek számára elérhető áron. Általánosságban elmondható, hogy a híres operaházak igyekeznek előadásait a nagy tömegek számára is elérhetővé tenni, pld. a MET előadásait rádió közvetíti, Magyarországon a Bartók Rádió, de a Salzburgi Ünnepi Játékok előadásai is megtekinthetők a szerződött filmszínházakban. Természetesen az előadásokról készült DVD-k viszonylag olcsón elérhetők mindenki számára. Egy másik érdekesség: éppen a műfaj nemzetközivé válását és drágaságát mutatja

egy szándéknyilatkozat megszületése és aláírása Szegeden, 2008. nyarán. Ez a szándéknyilatkozat az Európai Zenés Színházi Unió megszületéséről szól, cseh, orosz, román, magyar szerveződésben – egyelőre, céljaik között szerepel közös produciók létrehozása, európai uniós támogatások közös megpályázása. Novemberben nagy jelentőségű operaesemény lesz Szegeden: Operaversey és Fesztivál a Mezzo Televízióval közösen. A szegedi közönség és a televízió nézőt öt operabemutatóval, külföldi és magyar rendezőkkel, nemzetközi énekes gárdával ismerkedhet meg 2008. november 2–17-e között.

Milyen lehetőségei vannak ma egy fiatalnak, ha operaelőadást szeretne megnézni például Szegeden? Az elmúlt években sajnos a színházi operaelőadások száma csökkent, de az igazgatóváltás remélhetőleg változtat ezen. Az egyetemisták, főiskolások bérletet válthatnak, a fiatalabbak számára néhány évvel ezelőtt sikeresnek bizonyultak a Kisszínházban megtartott „beavatató színházi” operaproduciók, amikor rövidített formában, keresztmetzeteket láthattak az iskolások. Szegediként büszkén és örömmel említem a Szegedi Kisopera tevékenységét, különösen azért, mert ez a társulat a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola hallgatóiból alakult. Vezetője a tanszék tanára és tanszékvezetője Bárdi Sándor, tagjai: Vajda Júlia, Tóth Márta, Ördögh József, Szilágyi Béla voltak. Nyaranta a társulat végigjárta a Szeged környéki falvakat, végül pedig a Városházi Esték keretében a szegedi közönség is megismerhette a produciókat. Az évek során több vígoperát rögzített velük a Magyar Televízió is. De említhetem Katona Judit vezetésével a 2007-ben bemutatott Hány János produciókat a Király-König Zeneiskola hallgatóival és bábokkal. Néhány iskola nem vár arra, hogy előadásokat láthasson, hanem maga is bemutat operát. Erre volt példa a Rókusi Általános Iskola tanulói és tanárai által előadott Szőnyi Erzsébet opera, A makrancos királykisasszony.

Baross Gábor, a Szegedi Szimfonikus Zenekar újonnan kinevezett igazgatója egy nyár végi interjúban tervei között említette, hogy a Korzó Zeneházban óvodások és kisiskolások számára terveznek rövid koncerteket. A Szegedi Kortárs Balett – bár ez egy kicsit más műfaj – most is tart „beavatató előadásokat” táncolni szerető fiatalokat hódítva meg ezzel. A tavalyi évadban az egészen kicsikre, pontosabban az óvodáskorúakra gondolva mutatták be Csajkovszkij: A hattyúk tava speciális változatát.

Mi a helyzet azonban az olyan falvakban, kisvárosokban, ahol nincs színház, szimfonikus zenekar, lelkes amatőr társulat? Kézenfekvő válasz a DVD, CD, video, TV. A tanárra, ha iskolai keretben szervezi, mindkét esetben jelentős feladat hárul, akkor is, ha élő előadást néznek, akkor is, ha hanghordozón ismerkednek a műfajjal.

Volt viszont egy opera társulat, amely közel harminc évig „házhoz szállította” az operát, daljátékot olyan helyekre, ahova a színház csak így jutha-

tott el. Egy 1984. október 24-én a Magyar Rádió Hatvan perc a színházról c. műsorában elhangzott riportból idézek. A riporter egy szombathelyi Hány János előadás után kérdezte a nézőket:

- „Tanultuk tavaly, hetedikben.
- És ez most hogy tetszik?
- Nagyon jó.
- Mi benne a nagyon jó?
- Hát az egész. Én nem is először látom, de valahogy nem tudom meg-
unni.
- Hol jobb, a TV-ben vagy itt?
- Itt, itt, itt!!!
- És miért?
- Mert itt élőben látjuk.”

Amikor 1965-ben Kertész László művészeti vezető, főrendező valamint László Endre karmester vezetésével megalakult a Déryné Színház operatársulata a cél, amit kitűztek maguk elé, az volt, hogy Magyarország legkisebb településén is megszólalhasson „élőben” az opera. A névválasztás is tudatos volt. Déryné Széppataki Róza a 19. században társulatával vitte el a drámát, a komédiát, az operát az akkori Magyarország területére. 20. századi utódai is ezt a feladatot vállalva kezdték el munkájukat. Kezdetben kis létszámú zenekarral (5 fővel) és 20-25 fős szólista-kóruslétszámmal játszottak. Az első előadás Donizetti: Az ezred lánya c. operája volt. Az évek során a zenekar 17 főre bővült és a társulat létszáma is fokozatosan emelkedett. Amikor először elolvastam a 20 év repertoárját, elámultam. 1965-től minden évben volt premier. Donizetti: Az ezred lánya, J. Strauss: A cigánybáró, Offenbach: Párizsi élet, Hoffmann meséi, Donizetti: Szerelmi bájital, Don Pasquale, Rita, A csengő, Nikolai: A windsori víg nők, Rossini: A sevillai borbély, Bruschino úr, Alkalom szüli a tolvajt, Auber: Fra Diavolo, Flotow: Márta, Smetana: Az eladott menyasszony, Mozart: Szöktetés a szerájból, A színigazgató, Leoncavallo: Bajazzok, Schubert: Házi háború, Haydn: A patikus, Ránki: Pomádé király új ruhája, Kodály: Székely-fonó, Hány János. Ösbemutatók is köthetők a társulathoz: Ránki-Varga: Forog a körhinta, Szőnyi Erzsébet-Sütő András-Weöres Sándor: Vidám sirató egy bolyongó porszemért, Tamássy-Fábry: Hét falu kovácsa.

Az évek során a név megváltozott: Budapesti Népszínház Operatársulata. A társulat megalakulása 20. évfordulója alkalmából sok visszaemlékezés, köszöntő jelent meg. Az egyik Albert Istvántól: Két opera a Népszínházban címmel „...a társulat vezetői most leltek rá a számukra alighanem egyedül üdvözítő, minden bizonnyal a legkedvezőbb és legtágabb lehetősé-

get nyújtó műfajokra: a kisoperákra, a daljátékokra, az opera buffákra, azaz a víg dalművekre.”

Kertész László nyilatkozta szintén a 20. évforduló alkalmával. Kik a társulat házi szerzői – hangzik el a kérdés. „Rossini és Donizetti igen közel áll hozzánk. Alkotásaik eszményi népopera, dallamosságuk, spontán humoruk, áradó jókedvük, féktelen temperamentumuk, lírai, romantikus meseszövések gyorsan megtalálják az utat közönségünkhöz...”

Várnai Péter így ír 1985-ben a Magyar Hírlapban: „nem hiszem, hogy lenne az országban operatársulat, amelynek többet kellett volna és kell harcolnia a fennmaradásának anyagi és technikai feltételeiért, mint a népszínházinak. Pedig a szakma és a nagyközönség régóta elismeréssel övezi Kertész kiváló gárdáját, joggal tekinti az ország operakultúrája egyik igen jelentős tényezőjének. Minduntalan le kell írni, hogy csakis ez a társulat viszi el az opera műfaját a kisvárosokba és a falvakba, hogy a felnőtt – és újabban – az ifjúsági közönséget csakis ők oltják be az operaműfaj szeretetével.”

Minden produkcióból tartottunk előadásokat általános iskolások, középiskolások részére. A 250-nél is több előadást megért Hány János c. daljáték nagy részét is ők látták. De volt több – Diák-opera – sorozata is a társulatnak, ezek 5-6 előadásból álló sorozatok voltak, az előadások előtt Vargha Károly, Kertész Iván közreműködésével rövid ismertető hangzottak el az opera keletkezésének körülményeiről, a szereplőkről, a zenekarról, a történetről, rövid zenei idézetekkel is alátámasztva ezeket, ezzel elősegítve a darab befogadását. A diákopera sorozatban megszólalt Haydn: A patikus, Rossini: Brusquino úr, Donizetti: A csengő és a már említett Hány János c. darab. Ezekhez a sorozatokhoz már a 80-as évek elejétől sikerült támogatásokat szerezni az Eötvös József Alapítványtól és az MTA-Soros Alapítványtól is. A diákopera előadások nagy sikert arattak a gyerekek és fiatalok körében, de számunkra is nagy örömet okozott ezeknek a daraboknak az eljátszása ebben a közegben. Számptalan kedves emléket őrzök én is és kollégáim is ezekről az előadásokról, a gyerekek és az opera első találkozásának olykor megrendítő, olykor szívderítő momentumairól.

Hogyan is készültek ezek az előadások? Minden év augusztus közepén megkezdődtek a felújító próbái azoknak a daraboknak, amelyeket az ősz folyamán játszottunk, illetve amelybe új szereplők álltak be. Szeptember közepén aztán elindultak az utazások, előadások. Heti 4-5 előadást teljesítettünk. Ezek a turnék november végéig tartottak, majd újra Budapesten próbáltuk az új előadásunkat február közepéig. A próbaidőszakot egy budapesti és egy vidéki premier követte, majd az év hátralévő részében elsősorban ezzel a operával jártuk az országot. A turnék hétfőn indultak és 3-4 napig tartottak. Hétfőn elindult a társulat az előadás helyszínére, az előadás után

pedig, ha nem ugyanabban a városban volt a szállás, még utaztunk 1-2 órát. A következő 2-3 napban itt volt a székhelyünk és innen indultunk a környékbeli falvakba, városokba a további előadásokra. Utolsó nap előadás után utaztunk vissza Budapestre, ahová hajnali 2 óra körül érkezünk meg. A hét további napjain már folytak az új darab zenei és tánc próbái, együttes próbái, ilyenkor jártunk énekórákra stb. A turnék alatt délelőttjeink általában szabadok voltak, ilyenkor felkerestük a helyi zeneiskolát, és ott gyakoroltunk, vagy a várossal és környékével ismerkedtünk. Elmondhatom, hogy a társulatnál töltött évek alatt bejártam Magyarországot, számos múzeumot, templomot, egyéb műemléket sikerült így megismernem. A turnéokra két busszal utaztunk, az egyikben a műszaki kollégák, a díszletek és a jelmezek „utaztak”, a másodikban a társulat, a zenekar és az énekesek. Ezekre az előadásokra főrendezőnk nem tartott velünk, a „főnök” ilyenkor a társulatvezető és a karmester voltak. Minden felmerülő problémát meg kellett oldanunk, csak egymásra számíhattunk. Ez a „szükség” okozta, hogy a társulat nagyon összetartott, ha kellett, „beugrottunk” beteg kollégáink helyett, előadás soha nem maradhatott el. A produkciók nagy száma indokolta, hogy két szereposztásban játsszunk, de ha valaki nem szerepet énekelt egyik este, akkor sem pihenhetett, mert olyankor a kórust erősítette és fordítva. Ez kifejezett előny volt, nagyon jól szólt a kórus is. Öltöztető, fodrász nem utazott velünk, önellátóak voltunk ezen a téren is. El kell, hogy mondjam elég fárasztó volt egy főszerepet végig énekelni, aztán jelmezt, parókát, egyéb dolgokat összepakolni, elcipelni az útiládákhoz, majd 2-3 órát utazni.

A jelmezeknek, díszleteknek praktikusnak, könnyen szállíthatónak, ugyanakkor szépnek kellett lennie. Olyan neves jelmeztervezőink voltak, mint Kemenes Fanni, Rimanóczy Yvonne. A díszlettervezőnk Makai Péter volt.

Tüneményes sofőrünket „Keszeget” mindenki szerette, mind a 140 kilométerrel együtt. Csoda, hogy egyetlen baleset nélkül utaztunk sok-sok ezer kilométert, ködben, hóban, fagyban. Természetesen minden hónapban tartottunk Budapesten is előadást, „anyaszínházunkban” a Józsefvárosi Színházban. A „hétköznapi” előadások sorát megszakította néhány rendkívüli esemény. 1986-ban és 1987-ben a német Landgraf Koncertiroda szervezésében játszottuk Donizetti: Az ezred lánya c. operáját olasz nyelven Ausztria, Svájc és Németország városaiban, nagy sikerrel.

Sikeres előadásokkal vett részt a társulat a debreceni és szegedi operafesztiválon, itt Offenbach: Párizsi élet c. darabját játszottuk 1987-ben. Számomra ez nagyon nagy élmény volt, hiszen hazajöhöttem ezzel a kedves szereppemmel. Álljon itt egy rövid idézett Márok Tamás Párizsi-e a Népszínház élete c. cikkéből „Aligha. Nem hiszem, hogy párizsiak, azaz fényűzők, luxuskényelmesek azok a körülmények, amelyek között a magyar hon ope-

ravándorai dolgoznak. Szinte állandóan úton vannak. Saját színházi épületük nincs, illetve „sajátjuk” az ország csaknem összes színpada, sőt az utóbbi időben néhány külföldi színpadot is belaktak. A társulat létszáma töredéke egy igazi operatársulaténak, így aztán nincsenek néma, de fűrge lábú táncosok, dalos ajkú, de „nehézkés” szólóénekesek, és kevésbe dalos ajkú, de szintén nehézkes kórustagok, itt mindenki egyenrangú, különböző mértékben ugyan, de fűrgelábú és dalos ajkú kórustag-szólista-táncos. Ez az anakronizmus adja a Népszínház produkcióinak hamvas báját. S az a frissesség, lendület, elkötelezettség, amely az egész társulatot, színészt, zenekart, karmestert, rendezőt egyaránt jellemzi...”⁵

Végül néhány mondat Vámos Lászlótól a Magyar Színházművészeti Szövetség egykori főtítkárától 1984-ből, amely magyarázatul szolgál előadásom címére. „...szeretettel köszöntöm azt a lelkes kis csapatot, amelyik - visszanyúlva a magyar színészet majd két évszázados gyökereihez – Déryné útját járja, azt a színjátszást vallja magáénak, melynél még nem határolódott el a szó és az ének, az ének és a mozgás. A legősibb színpadi műfajt, a zenés drámát viszi el a legromlatlanabb nézőkhöz a még beavatatlanokhoz. Minden előadás egy-egy ütközet az opera, a zenés színpadi játék elfogadtatásáért! Annyi győzelmes csata után további sikereket kívánok”.

A sikerek 1990-91-ig tartottak. Én már csak elbeszélésekből tudom az utolsó néhány év eseményeit. Akik átélték ezt, tudják, hogy a rendszerváltás után az ilyesfajta tevékenységre nem volt pénz. Kertész László nyugdíjba ment, Konter László lett az új főrendező, végül megszűnt a társulat. A tagok szétszéledtek, az Operaház kórusába, hivatásos kórusokba kerültek, nyugdíjba mentek. Kertész László 2004 nyarán 89. életévében hunyt el. A társulat tehát megszűnt, lehet, hogy az operaműfaj népszerűsítésének ez a módja is elavult, vagy csak túl drága lett.

A mi feladatunk viszont kedves hallgatók, jövődő óvodapedagógusok, gyógypedagógusok, tanítók, énektanárok, hogy közvetve vagy közvetlenül, de felneveljük a jövő hangverseny- és színházlátogató, zeneszerető közönségét. Az előadásomban említett „gördülő opera” csak egy példa volt. Kereshetnek új utakat, módszereket, vagy kihasználhatják nagyon tudatosan azokat a lehetőségeket, amelyek most is adóttak az önök számára. Sok sikert kívánok ehhez!

Idézetek jegyzéke

- 1., 2., 3. Pierre-Jean Remy: Maria Callas. Zeneműkiadó Bp. 1982. 9-10. o.
4. Muzsika 1984. június. Koltai Tamás: Az operarendezés: előadóművészet 15. o.
5. Délmagyarország 1987. április 30.